

Crítica

Cesca Castellví Llavina

LITERATURA EXPLICADA A TOTHOM

Com definir l'essència de la literatura? Podem identificar un text literari a partir d'un pretès elenc de propietats formals compartides per tots els textos mereixedors d'aquest epítet? O bé, per contra, el rang de *literatura* és fruit del consens social, i doncs, de valors i convencions que difereixen en temps i en lloc i que confereixen un cert valor a certs textos, i no a uns altres? Vet aquí una qüestió clau, extrapolable a tot el món de l'art, que comença a interpellar-nos fervorosament a les primeries del segle XX, a partir del gir fonamental que té lloc en l'àmbit de la creació artística quan Marcel Duchamp decideix plantar un orinal al bell mig d'un museu. La tradició del *ready made* duchampià ens impel·lia fa just un segle a abandonar la pregunta "què és l'art?" per abordar, més pròpiament, la qüestió "quan hi ha art?"

A la primera part de l'assaig, l'autor aborda aquesta qüestió fonamental pel que fa l'àmbit de la literatura resseguint algunes de les teories literàries més rellevants del segle passat. Ho fa amb una exposició clara, planera, molt mengívola per a un públic general. Ballart comença referint-se als lingüistes del Cercle Lingüístic de Moscou —coneguts com a *formalistes*— que a principis del segle passat van fer esforços per establir una sèrie de trets essencials, universals, dels textos literaris. El concepte clau de la teoria formalista era la *desautomatització*: si la vida quotidiana fa ordinari i anodí el nostre comerç amb les paraules i amb les coses, la literatura és aquell terreny que torna, a les paraules, "un efecte més creatiu i distorsionador".

El 1975, però, l'americà Jonathan Culler feia una esmena al projecte estructuralista. Considerava que qualsevol text pot ser retòric, i que això no depèn tant de les propietats textuais, sinó de la manera com el text és llegit. El va seguir Terry Eagleton, un

PRIMERA LLIÇÓ SOBRE LITERATURA

Autor: Pere Ballart
Editorial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Pàgines: 150
Preu: 12 euros

Com definir l'essència de la literatura? Podem identificar un text literari a partir d'un pretès elenc de propietats formals?

Pere Ballart, en una imatge d'arxiu © A. SALAMÉ

altre dissident de la teoria formalista, que refusava les preteses quatre condicions inherents als textos literaris, al·legant que la definició de *literatura* que semblaven postular no era ni exhaustiva ni distintiva. Ballart il·lustra els arguments d'Eagleton contra aquestes quatre condicions a través d'un exemplari de textos de collita pròpia. Reservant la revelació de la font i l'autor fins acabada la lectura, el nostre autor ens demostra com molts textos que pertanyen al cànon literari no compleixen les condicions estructurals proposades pels formalistes, a la vegada que d'altres que no pertanyen al cànon sí que ho fan. Un passatge retòricament molt pobre d'*El quadern gris* de Pla (pobre perquè l'autor hi imita la parla dels *pijos* de Barcelona), qüestiona que els textos literaris facin sempre un ús especial de la llengua. D'altra banda, prenent el text publicitari d'un anunci de BMW, Ballart fa l'experiment de disposar tipogràficament el text sobre la plana com si fossin versos, de manera que el llegim com un poema. Suggereix, així, que l'ús de recursos i figures retòriques no és exclusiu de l'àmbit literari.

Ballart dedica la segona part de l'assaig als gèneres literaris (lírica, narrativa, drama). Pren com a referència la tragèdia shakespeariana *Otel·lo*, en particular, el personatge de Iago, que fa un ús exemplar de les tres funcions del llenguatge per explicar al protagonista de la tragèdia el presumpte adulteri de la seva esposa Desdèmona. Trobo especialment bonica la disquisició etimològica de l'autor sobre el mot vers: de *vertere* (tombar, fer la volta): "Els versos eren les marques sobre el camp que deixa el pagès quan el llaura. A la prosa, expansiva per naturalesa, el vers oposa un moviment plegat i concèntric, de qui mira endins." Un tret essencial del poema: la *con-*

creció imaginativa. Una imatge ben concreta és capaç de donar raó de les qüestions més abstractes de l'existència. La narrativa, en canvi, es caracteritza per una "il·lusió referencial". Ballart exposa els conceptes del temps, el mode, la veu i l'agent. Distingint la *història* de la *trama*, explica que és la segona, i no la primera, la que determina la qualitat d'un text: "Quantes històries sense interès han esdevingut obres mestres per la trama que ha sabut fer-les atractives!"

L'absència de veu narrativa en el teatre fa que només puguem interpretar els personatges a partir del que veiem que fan i exclamen. Ballart fa referència a les consideracions del polonès Tadeusz Kowzan, que ens ensenya a parar atenció no només al text literari d'una obra dramàtica, sinó també al seu text espectacular. Al final del capítol hi trobem una consideració interessant: com a condició inherent al gènere, la producció d'una obra pot no respectar alguns aspectes fixats per l'autor. Un bon nombre de directors escènics, avui, es permeten la llicència d'adaptar les peces teatrals duent-les al context actual, per bé que això impliqui modificar esdeveniments i identitats de personatges. Ballart es lamenta d'aquesta tendència, que mostra una manca de sensibilitat per la vigència d'alguns textos, els quals no per estar ambientats en un temps pretèrit "deixaran de ser, si l'obra és de mèrit i l'autor de talent, menys intemporals".

Pere Ballart rubrica el seu assaig exposant el poema metaliterari *Ciència exacta*, de Manuel Forcano, que parla de la veu poètica. Ens recorda, amb aquest gest, en quantes ocasions la capacitat simbòlica i suggeridora de la poesia arriba a desplegar (o replegar!) un pensament complex amb una lucidesa i un capaç de penetració que hauria de fer recular les elevades pretensions dels àrids tractats especialitzats.